

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 12 • Aralık 2025 • 319-328
Issue: 12 • December 2025 • 319-328

Prof. Dr. Ali Murat Daryal
(1931-2017)

Professor Ali Murat Daryal
(1931-2017)

Canan Yılmaz

Yüksek Lisans Öğrencisi | MA Student
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi | Eskişehir Osmangazi University
✉ cananyilmaz6565@gmail.com | 0009-0000-9891-7746
Eskişehir | Türkiye

<https://doi.org/10.59379/tdpd.1802351>

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Araştırmacı İnceleme • Researcher Review
Geliş Tarihi • Received	13 Ekim 2025 • 13 October 2025
Düzeltilme Tarihi • Revised	17 Kasım 2025 • 17 November 2025
Kabul Tarihi • Accepted	18 Kasım 2025 • 18 November 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Aralık 2025 • 30 December 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekmez • Ethics Not Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdpd

Ö z e t

03 Ağustos 1931’de doğan Daryal, 1965–1998 yılları arasında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde görev yapmıştır. Psikoloji lisanslı bir din psikoloğu olan Daryal, 16 Mart 2017 tarihinde 86 yaşında vefat etmiştir. Bu çalışmada, Türk din psikolojisinin öncü isimlerinden birisi olan Daryal, öğrencisi Ali Ulvi Mehmedoğlu ve manevi torunu Betül Azra Yaşar’ın değerli anılarıyla ele alınmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Din psikoloğu • Ali Murat Daryal
Vefat • Hatırat

A b s t r a c t

Born on 03 August 1931, Daryal served at the Faculty of Theology of Marmara University between 1965 and 1998. A psychologist of religion with formal training in psychology, he passed away on 16 March 2017 at the age of 86. In this study, Daryal, one of the pioneering figures in Turkish psychology of religion, is examined through the valuable recollections of his student, Ali Ulvi Mehmedoğlu, and his academic “grandstudent”, Betül Azra Yaşar.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Psychologist of religion
Ali Murat Daryal • Obituary • Memoirs

Prof. Dr. Ali Murat Daryal, 03 Ağustos 1931 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası, Karabağ kökenli ve İstiklal Harbi gazisi Feridun Daryal, annesi ise Şeyhülüzera Namık Paşa'nın torunu Rabia Atamulu'dur. İlköğrenimini Nişantaşı Teşvikiye İlkokulu'nda tamamlayan Daryal, babasının görev yeri değişiklikleri nedeniyle 7–8 yaşlarını Ağrı Karaköse'de geçirmiş, ortaöğrenimini Gaziantep'te sürdürmüştür. Lise eğitimini ise 1950 yılında İstanbul Beyoğlu Atatürk Erkek Lisesi'nde tamamlamıştır. Üniversite dönemine geldiğinde, ailesinin tüm karşı çıkmalarına rağmen İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü Arap-Fars Filolojisi Bölümü'ne kaydolmuş ve bu programı 1959 yılında başarıyla bitirmiştir. Yükseköğrenim sürecinde filoloji ve psikoloji olmak üzere iki farklı lisans programını tamamlayarak çok yönlü bir akademik formasyon kazanmıştır (Daryal, 2018).

Arapça ve Farsça üzerindeki güçlü hâkimiyeti sayesinde birçok hocasının takdirini kazanan Ali Murat Daryal, döneminin önde gelen ve bugün pek çok eserle bilim dünyasına katkı sunmuş değerli akademisyenlerin öğrencisi olmuştur. Prof. Dr. Ahmet Ateş ile birlikte Anadolu'daki çeşitli kütüphanelerde bulunan el yazması eserler üzerinde kapsamlı araştırmalar yürütmüştür. Bu çalışmalar sonucunda, o zamana dek bilimsel literatürde yer almayan pek çok yeni el yazması tespit edilmiştir. Prof. Dr. Ahmet Ateş, bu yeni keşfedilen el yazmaları üzerine kaleme aldığı makalesini Şarkiyat Mecmuası'nda yayımlayarak bilim dünyasının dikkatine sunmuştur (Koç, 2024). Aynı dönemde Prof. Dr. Fuat Sezgin'in İslam bilim tarihine dair kaleme aldığı 13 ciltlik *Geschichte des Arabischen Schrifttums (GAS)* adlı eserinin hazırlık sürecinde de Daryal, Sezgin'in asistanlığını üstlenmiştir. Almanca olarak yayımlanan bu eserin önsözünde Fuat Sezgin, Daryal'ın katkılarını ismen anarak kendisine teşekkür etmiştir (Daryal, 2018).

Ali Murat Daryal, 1963–1965 yılları arasında sözleşmeli din bilgisi öğretmeni olarak görev yapmıştır. Bu dönemde, İstanbul Üniversitesi'ndeki hocası Prof. Dr. Nihat M. Çetin'in daveti üzerine, o zamanki adıyla İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde 1965 yılında öğretim görevlisi olarak göreve başlamıştır. Filoloji alanındaki derin formasyonu dikkate alınarak, burada İran Dili ve Edebiyatı derslerini yürütmüştür. Aynı enstitüde Farsça ve Osmanlıca dersleri de veren Daryal, bu yıllarda felsefe eğitimine başlamış ve büyük bir ilgiyle derslere katılmıştır (Koç, 2024). Bu süreçte, felsefe alanında Türkiye'nin önemli düşünürlerinden biri olan Prof. Dr. Nermi Uygur'un öğrencisi olmuştur. Türkiye'nin yo-

ğün siyasi çalkantılar yaşadığı 1960–1970 yılları arasında felsefe bölümünden iki kez uzaklaştırılmış, üç kez geri dönmüş ve tüm zorluklara rağmen bölümünü başarıyla tamamlamıştır (Daryal, 2018).

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki görevine başladıktan sonra psikolojiye duyduğu derin ilgi nedeniyle yeniden üniversite eğitimine yönelen Ali Murat Daryal, 1971 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü'ne kaydolmuş ve 1978 yılında buradan mezun olmuştur. Bu süreçte, aynı zamanda felsefe ve sosyoloji alanlarında da yardımcı sertifika programlarını tamamlamıştır (Koç, 2024). Daryal, psikoloji yüksek lisansını yine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumi Psikoloji Kürsüsü'nde Prof. Dr. Nezahat Arkun danışmanlığında yürütmüştür. *Şahsiyet Psikolojisi ve Şahsiyetin Dinamikleri* başlıklı yüksek lisans tezinin, daktilo edilmiş ve ciltlenmiş haline manevi torunu Betül Azra Yaşar aracılığıyla erişilmiştir.

Aynı zamanda bir psikolog kimliğine de sahip olan Ali Murat Daryal, tarih psikolojisine duyduğu özel ilgi doğrultusunda Marmara Üniversitesi'nde din psikolojisi alanında yürüttüğü *İslam'ın Doğuşu ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açardan Tablilî* başlıklı doktora teziyle, 1988 yılında din psikolojisi bilim dalında doktora unvanını almıştır. Daryal, daha sonra hazırladığı *Kurban Kesmenin Psikolojik Temelleri* adlı çalışmasıyla aynı ana bilim dalında 1991 yılında doçentlik unvanını elde etmiştir. 1998 yılında profesörlüğe yükselen Daryal, aynı yıl yaş haddinden emekli olmuştur. Ancak akademik çalışmalarını sonlandırmamış; Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde her salı ve cuma günleri, öğrencilerine ve halka yönelik fahri dersler vermeye ömrünün sonuna kadar devam etmiştir (Koç, 2024: 175-272).

Daryal'ın diğer eserleri: “Dinî Hayatın Psiko-sosyal Temelleri”, “Psiko-sosyal açıdan Medeniyetler ve Mesajları”, “İslâm'ın Değerleri Üzerinde Yapılan Tahribat”, son eseri vefat ettikten sonra baskıdan çıkmıştır. Vefatının ardından eşi Yıldız Daryal, çevresinde Ali Murat Daryal'ı tanıyanlardan hatıratlar toplamış ve bir hatıra eseri yayınlamıştır (bkz: Daryal, 2018). Ayrıca 2023 Senesinde Daryal'ın 1994-1997 yıllarında yaptığı radyo konuşmaları yine eşi Yıldız Hanım tarafından deşifre edilmiş ve Post Yayınlarından “Gerçeğin Peşinde” Cilt 1- İnanç ve İslâm, Cilt 2- Medeniyet ve Kültür, Cilt 3- Sanat ve Edebiyat isimleriyle yayınlanmıştır.

Prof. Dr. Ali Murat Daryal'ı daha derinlikli biçimde tanımak ve onun akademik-manevi mirasını anlamlandırmak amacıyla bu çalışma kapsa-

mında nitel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Daryal'ın doktora öğrencisi olan ve hâlen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görev yapan Prof. Dr. Ali Ulvi Mehmedoğlu ile görüşülmüştür. Ayrıca Daryal'ın manevi torunu konumundaki Betül Azra Yaşar ile 3 Ekim 2025 tarihinde kısa söyleşi yapılmıştır.

Araştırmacı, Türk din psikolojisi disiplininin öncü isimlerinden ve kendi hocası olan Prof. Dr. Ali Murat Daryal'a ilişkin hatırat, gözlem ve anekdotlarını paylaşması amacıyla Prof. Dr. Mehmedoğlu'na başvurmuştur. Din psikolojisi alanındaki lisans ve lisansüstü eğitimini Daryal'ın öğrencisi olarak tamamlamış ve doktora tezini onun danışmanlığında yürütmüş olan Mehmedoğlu, hocasına dair kişisel izlenimlerini, akademik etkileşimlerini ve zihinsel birikiminden edindiği etkileri şu şekilde ifade etmiştir:

“Prof. Dr. Ali Murat Daryal, din psikolojisi derslerimize girdiği dönemde profesörlüğe aday bir yaştaydı; ancak bazı sebepler nedeniyle doktorasını yeni tamamlamıştı. Bu doktora çalışmasını daha sonra *İslam'ın Doğuşu ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açından Tablili* adıyla kitaplaştırmış ve derslerinde bu çalışmasından sıkça bahsetmişti. Anlattıkları hem yenilikçi hem de ikna ediciydi; çünkü üzerinde uzun yıllar düşünmüş, emek vermiş ve derinlemesine analizler yapmıştı. Daryal'ın amacı, öğrencilerine yalnızca bilgi aktarmak değil, aynı zamanda farklı bakış açıları geliştirme, sorgulama becerisi kazanma ve yeni fikirler ortaya koyabilme cesaretini kazandırmaktı.

Derslerin ilerleyen dönemlerinde konular genişlemiş, özellikle ibadet psikolojisi üzerine yoğunlaşmıştı. Bu bağlamda, kurban ibadeti üzerinde özel bir vurgu yapıyor, İslam düşünce geleneğinde kurbanla ilgili mevcut yaklaşımlara saygı duymakla birlikte yetersiz buluyordu. ‘Kurban sosyal dayanışmayı sağlar ve sosyal adaleti temin eder’ şeklindeki genel söylemi eleştirerek, sosyal adaletin yalnızca et dağıtımıyla değil, herkesin ihtiyacına uygun olanın verilmesiyle gerçekleşebileceğini savunuyordu. Kurban üzerine düşünmeye gençlik yıllarında başladığını ve bu düşünsel sürecin hayatı boyunca, altmış yılı aşan bir dönemde, hiç kesintiye uğramadığını ifade ederdi. Bu ilgi, sonunda *Kurban Kesmenin Psikolojik ve Metafizik Temelleri* adlı kapsamlı eserine dönüşmüş; birçok baskı yapan bu kitap zamanla beş yüz sayfayı aşan bir hacme ulaşmıştır.

Daryal'ın derslerinde yalnızca ibadet psikolojisi değil, medeniyetler ve onların değer sistemleri de önemli bir yer tutardı. İslam ve Batı medeni-

yetlerini karşılaştırarak her birinin temel kavramlarını —iman, varlık, değer, bilgi, kültür, gelenek, zaman ve mekân gibi— analiz eder, bu kavramlar üzerinden bir medeniyetin nasıl inşa edilebileceğini öğretirdi.

Fakülteden mezun olduktan sonra yüksek lisans eğitimine başlamış ve hocam Prof. Dr. Ali Murat Daryal'dan yeni bilgiler öğrenmeye devam etmiştim. Bu süreçte onun asistanı olma fırsatını bulmam, benim için büyük bir şanstı. Ardından doktora eğitimime başladım ve Daryal'ın bu süreçte tez danışmanlığını üstlendiği ilk ve son doktora öğrencisi olacaktım. 28 Şubat sürecinin yaşandığı o dönemde, tez konum itibariyle çeşitli zorluklarla karşılaşırıyordum; ancak hocam her zaman yanımda olmuş, beni cesaretlendirerek çalışmalarına devam etmem konusunda büyük destek vermişti. Tüm güçlüklerle rağmen tezimi tamamladım ve kendisine sundum. Tez savunma günü geldiğinde, Bakırköy'deki enstitü binasında jüri heyetiyle buluşmuştu. Jüri üyeleri değerlendirme için beni dışarı aldığında son derece heyecanlıydım; savunma için aklımdan olası soruları geçiriyor, kendi kendime prova yapıyordum.

Bir süre sonra kapı açıldı ve hocam kendine özgü içten tavırla yanıma gelerek, 'Jürinin tamamı olumlu, hiç merak etme, geçtin' dedi. O an büyük bir rahatlama hissettim; fakat bu rahatlık, heyecanımın yerini unutkanlığa bıraktı. Savunmaya girdiğimde, hocamın verdiği bu müjde nedeniyle fazla rahatlamıştım; sorulara kısa cevaplar veriyor, detaylara girmekten kaçınıyordum. Hocamın iyi niyeti ve samimiyeti sayesinde çok zor geçen o iki saatlik sözlü jüri tez sınavımı hala hatırlarım ve çok kıymetli bir anı olarak öğrencilerime aktararak yaşatmaya devam ederim.

Akademik çalışmalarının yanı sıra, ahlaki duruşu ve davranışlarıyla da örnek bir kişilik olan Prof. Dr. Ali Murat Daryal, inandığı değerleri yaşamının merkezine yerleştirmiş ve bu değerlere hayatı pahasına sadık kalmıştır. İnanç ve düşüncelerinden hiçbir zaman taviz vermemiş; bunları gerektiğinde eylemleriyle, sözleriyle ve kalemiyle savunmuştur. Kendisini hedef alan saldırılara karşı daima sükûnetle yaklaşmış, kişisel husumetleri affetmeyi tercih etmiştir. Ancak söz konusu din, iman, millet ve vatan olduğunda son derece kararlı bir tutum sergilemiş, bu değerlerin doğru anlaşılması ve yüceltilmesi için mücadele etmiştir.

Daryal, hayatı boyunca yetimlere, yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine yardım eli uzatmış; kazandığı gelirini çoğu zaman onların sıkıntılarını gidermek için kullanmıştır. Pek çok öğrencisine burs sağlamış, onların eğitimine ve kişisel gelişimine katkıda bulunmuş, hatta askerlik dönemimde bana da maddi destek olmayı ihmal etmemiştir. Özellikle kadınların eği-

timi ve yetişmesi konusunda son derece duyarlıydı. Onların topluma aktif katkı sunabilecek donanımlı bireyler olarak yetişmelerini arzuluyor, bu uğurda karşılaştığı güçlüklerle sabırla göğüs geriyordu. Ona göre, bir toplumun ıslahı ve ilerlemesi, ancak kadınların bilinçli ve nitelikli bir şekilde yetiştirilmesiyle mümkündü. Daryal, çalışkanlığı, disiplini ve öğrencilerine örnek olma gayretiyle daima üretken bir hayat sürmü; yaşamının son anına kadar dimdik, onurlu ve inançlı bir duruş sergilemiştir. Onu rahmetle ve saygıyla anıyor, Allah’tan mağfired ve nur içinde yatmasını diliyorum” (ayrıca bkz. Mehmedoğlu, 2018).

Prof. Dr. Ali Murat Daryal’ın öğrencilerinden Kıymet Erdoğan’ın kızı ve Ali Murat Hoca’nın “manevi torunum Betüşçüğüm” dediği Betül Azra Yaşar ise Daryal ile ilgili hatıralarını şu şekilde paylaşmıştır:

“Rahmetli manevi dedem Prof. Dr. Ali Murat Daryal, annemin fakülte din psikolojisi dersini aldığı hocasıydı. Kendisinin biyolojik çocuğu yoktu; ancak annem dâhil pek çok öğrencisini hayatı boyunca koruyup gözetmiş, onların eğitim ve gelişiminde bir baba figürü olmuştur. Fakültede kendine özgü öğretim yöntemi nedeniyle meslektaşları arasında “deliler padişahı” olarak anılmış. Kalıpların dışına çıkan, farklı düşünen bir insandı. Din psikolojisi gibi soyut bir dersi bile teatral bir anlatımla somutlaştırır, derse çeşitli antika eşyalar getirerek öğrencilerinin ilgisini diri tutarmış. Bu derslerde kullandığı o eski eşyaları taşımak çoğu zaman anneme düşermiş.

Annem Kıymet Hanım, manevi dedem Daryal’ın kimi zaman ‘yeğenim’, kimi zaman ‘kızım’ diye hitap ettiği, yirmi iki yıl boyunca öğrencisi olmuş manevi evladıydı. Dedem, ailemizin her döneminde yanımızda olmuş; annem ile babamın evliliğinde, benim ve kardeşimin doğumlarında, hatta ayrılık sürecinde dahi psikolojik gelişimimizle yakından ilgilenmişti. Ben doğduğumda hastaneye gül getirmiş, hatırlamıyorum elbette ama biliyorum. Ve bu bilgi bana çok yüksek bir “değerlilik” hissi vermiştir her zaman. Rahmetli Daryal dedem, her zaman ‘çocuklarınıza birer hanımefendi ya da beyefendi gibi davranırsanız, gerçek sevgiyi ve saygıyı sahte olandan ayırt etmeyi öğrenirler’ dermiş. Bu sözü, hem bir eğitim ilkesi hem de karakter inşasının temeli olarak hayatına yansıtmişti. Gençliğinde ailesinin desteğini görmemesine rağmen tüm hayatını Müslüman gençlerin psikolojik gelişimi ve İslam’ın kültürel değerlerinin yaşatılmasına adanmıştır.

Daryal dedemle ilgili anlatılacak sayısız anım ve on sekiz senelik hatıram var. Bu anıları aktarırken hissettiğim hüznün ve coşku birbirine karışıyor. Çünkü o, yalnızca benim değil, yüzlerce öğrencinin ve çocuğun

ruhuna dokunmuş bir insandı. Evlenmek isteyen öğrencilerine yardım etmek için hocalar arasında eşya toplayan, arabaya ihtiyacı olan öğrencilerine kendi Renault Brodway marka aracının anahtarını ‘yakala’ diyerek uzatan, İstanbul’un neresinde olursa olsun aracını öğrencileriyle doldurup onları gidecekleri yere bırakmış.

Akademik açıdan bakıldığında, manevi dedem felsefe ve psikoloji eğitiminin yanı sıra Arapça ve Farsçaya hâkimiyeti sayesinde din psikolojisi alanına geniş bir perspektif kazandırmıştır. Eserleri, sadece inanan bireyler için değil, felsefi ya da psikolojik derinlik arayan herkes için anlamlı bir başvuru kaynağıdır. Daryal dedem, çalışmalarında dine inanma süreci, ibadete yönelme niyeti ve ibadetlerin insan kültüründe, ruhunda ve bedeninde neye karşılık geldiği sorularına kapsamlı yanıtlar sunmuştur. Böylece psiko-sosyal temelleri güçlü, çok katmanlı, yerel bir din psikolojisi yaklaşımı ortaya koymuştur.

Geçtiğimiz yıl Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin kitap satış bölümünde, benden yaşça büyük iki hanımefendiyle karşılaştım. Ellerinde dedem Prof. Dr. Ali Murat Daryal’ın kitabı vardı. Onlara, dedemle ilgili bir hatıralarının olup olmadığını sordum; çünkü vefatından sonra, farklı insanların anlatıları aracılığıyla dedemi yeniden “temaşa etmek” bana manevi bir derinlik ve içsel huzur kazandırıyor. Kendileri, Ali Murat Hoca’dan ders aldıklarını ve bu deneyimin unutulmaz olduğunu ifade ettiler. Gerçekten de onun öğrencileri, yıllar geçse de derslerinde anlattığı konuları ve sözlerini ayrıntılarıyla hatırlamaktadır. Bu hanımefendiler bana şu anılarını aktardılar: ‘Bir gün Ali Murat Hoca, sınıftaki hanım öğrencilere dönerek şöyle demişti: Bir Müslüman hanımın attığı çöp bile hediye paketi gibi olmalıdır; işte inançta örneklik budur.’ Biz bu sözü hiç unutmadık. Hatta geçen gün evimizi temizlerken bile hocamızın bu sözünü hatırladık ve evimize daha özenle davrandık.’

İşte bu hayati özen, yaşamsal öncelikleri belirleme ilkesi ve psikolojik sağlamlıktaki küçük nüveler, İslâm mimarisini, Kubbe-tüs Sahra’yı, Süleymaniye’yi ve türlü eserleri ortaya çıkaran sanatkar ve imanlı kimseleri anlatan bir ifadedir.

Rahmetli Daryal dedem, ‘Betüşçüğüm, sen genç bir profesör olacaksın; sembollerini tek bakışta okuyacaksın’ diyerek bana on iki yaşındayken ilk felsefe kitabımı hediye etmişti. O günden itibaren okuma, yazma, hitabet ve dil öğrenimi alanlarındaki gelişimimi vefatına dek yakından takip etti. Bugün, onun dileği doğrultusunda Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanında doktora yapmaktayım. Üniversiteye hazırlanırken farklı

bir bölüm düşünüyordum; ancak dedemin vefatından sonra bu alana yönelim. Sonradan öğrendim ki, o da dostu İbrahim Gülseren'e, 'Betüşüme siyaset bilimi çok yakışır ama karışmıyorum' demiş. Müdahale etmemiş ama içtenlikle dilemişti. Şimdi onun izinde bir akademisyen olma gayreti içindeyim. Kardeşim Ahmet Beyciğim ise (dedem ona öyle hitap ederdi) dedemiz gibi hafız olmuş ve mekatronik alanında eğitimini tamamlamıştır. Dedemin şahsiyeti bana o kadar büyük bir örnek oldu ki, oğluma onun gibi abide bir insan olması için "Ali Murat" ismini verdim, şu anda beş yaşında bir delikanlıdır.

Daryal dedem, bir din psikoloğu olarak insan karakterindeki en önemli özelliklerden birinin 'vefa' olduğunu söylerdi. Ona göre, Allah'a, Peygambere, geleneğe ve insanın üzerinde emeği bulunan kimselere vefa göstermeyen birinin, sağlam bir imandan söz etmesi mümkün değildi. En büyük kaygısı, Müslümanların bilgisizlik ve duyarsızlık içinde kalmaları, dine ve peygambere yönelen saldırılara sessiz kalmalarıydı. Bu nedenle, çevresindekileri bilgiyle, görgüyle ve ahlakla donatmaya büyük gayret gösterirdi. Her Cuma namazı çıkışında, kendi ifadesiyle 'dilenir', öğrencilerine burs sağlamak için yalnız kendi imkânlarını değil, diğer öğretim üyelerinin desteğini de toplardı; bu çabasını esprili bir şekilde 'kızları yolmak' diye adlandırırdı. Maddi imkânları öğrencilerle paylaşmayı, eğitimin ahlaki bir gerekliliği olarak görürdü.

Manevi dedem sık sık, öğretim üyeleriyle öğrenciler arasında makam, unvan veya statü duvarı olmaması gerektiğini vurgulardı. Bir gün bana, 'Betüşçüğüm, bir gün bir fakültede makam odan olursa, kapısını ardına kadar açık tut; öğrenciler sana rahatlıkla ulaşabilirsin' demişti. Ona göre, bir öğretim görevlisi yalnızca ders anlatan değil, öğrencisinin ruhuna dokunan, onu ahlaken ve fikren olgunlaştıran bir rehber olmalıydı. Bu sözler, onun bana bıraktığı en kıymetli ahlaki miras oldu. Bugün bu satırları kaleme alırken, hem hocam hem dedem olan bu örnek şahsiyetin hatırasını yaşatabilmek benim için büyük bir onurdur. Onun hayatı, her okuyana ilham verecek bir insanlık ve bilgelik örneğidir. Bu yazının sahibi Canan hanıma benimle yaptığı böylesine anlamlı bir söyleşi için çok teşekkür ediyorum. Beni çok eskilere götürdü. Bazı insanlar vardır ki onlardan bahsetmek bile bir cesaret verir hayata karşı. Bu abide şahsiyet adına konuşmuş olmak benim için şereftir, herkesin muhakkak kitaplarını ve onun için yazılan hatıratı okumalarını isterim. Kendilerine bir hediye vermek isteyenler, bu kıymetli insanın hayatından kendilerine bir şeyler alsınlar çok isterim."

Sonuç olarak, kendisini tanıyan arkadaşlarının, öğrencilerinin ve manevi torununun kalbinde derin bir iz bırakmış olan Prof. Dr. Ali Murat

Daryal, yalnızca bir akademisyen değil, aynı zamanda düşünceye ve yaşama yön veren bir rehber ve mentör olmuştur. Bilimsel çalışmalarına dair yapılan bilimsel incelemeler, onun pozitif bilimlerin ölçütleri ile metafizik boyutu bütünleştiren özgün bir yaklaşım geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Türk din psikolojisi denildiğinde alan tarihi içinde akla gelen ilk isimlerden birisi olan din psikoloğu Daryal, alana öncü nitelikte eserler kazandırmış, bilgi ile maneviyatı, teori ile yaşantıyı bir araya getiren bütüncül bir düşünce geleneği bırakmıştır. Onu saygı, minnet ve rahmetle yâd ederken; bıraktığı akademik mirası, din psikolojisi alanında çalışan, özellikle genç din psikoloğu araştırmacıların yalnızca bir entelektüel referans olarak değil, aynı zamanda ufuk açıcı bir ilham kaynağı olarak da görmelerini temenni ederiz.

K a y n a k l a r

Daryal, Y. (2018). *Ali Murat Daryal'ın azîz hatırasına* (1931-2017). ed. Y. Daryal. İstanbul: Seçil Ofset.

Koç, M. (2024). Türk din psikolojisinde öncü bir isim: Ali Murat Daryal üzerine biyografik bir araştırma. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 9, 175-272.

Mehmedoğlu, A. U. (2018). Hocam Ali Murat Daryal bey. [çinde] *Ali Murat Daryal'ın azîz hatırasına* (1931-2017). (ss. 180-185). ed. Y. Daryal. İstanbul: Seçil Ofset.